

УДК 633.8:339.9

Т. О. Зінчук,

д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

О. В. Ткачук,

аспірант, Поліський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-1532-7827>

DOI: 10.32702/2306-6792.2024.18.29

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ ЛІКАРСЬКО-РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ

Т. Zinchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,

Head of the Department of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University

O. Tkachuk,

Postgraduate student, Polissia National University

THE CONCEPTUAL APPROACH TO THE EXPORT-IMPORT SITUATION OF THE MEDICINAL PLANT RAW MATERIALS MARKET

Розкрито основні теоретичні підходи до функціонування і формування ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні. Виявлено сутність поняття "лікарська рослинна сировина" з точки зору соціально-економічного змісту та медично-фармакологічного значення галузі в умовах поглиблення виробничої спеціалізації підприємств та впровадження інноваційних технологій вирощування лікарських рослин і зростання попиту на внутрішньому й зовнішньому ринках. Здійснено статистичний аналіз динаміки обсягів збирання лікарських трав, кон'юнктури та ємності ринку лікарсько-рослинної сировини. Обґрунтовано характер змін в товарній структурі експорту та географічній структурі імпорту лікарської сировини. Виявлено комплексний ефект функціонування галузі лікарсько-рослинної сировини через сприяння розвитку бізнесу, забезпечення додаткової зайнятості, підтримку здоров'я і працездатності населення, збереження національного надбання культури, лікування та примноження традиційних медичних знань, використання з метою рекреації й реабілітації. Виділено пріоритети і гальмівні чинники розвитку галузі на умовах сталості, які визначають подальшу доцільність проведення наукових досліджень у напрямку формування і функціонування ринку лікарсько-рослинної сировини з посиленням акценту міжнародної спеціалізації вітчизняних підприємств.

The main theoretical principles of the functioning and formation of the medicinal plant raw materials market in Ukraine have been disclosed. The essence of the concept of "medicinal plant raw materials" has been formulated from the point of view of socio-economic significance and medical-pharmacological purpose with an emphasis on the specialization of enterprises and innovative cultivation technologies and the growth of demand dynamics on the territory of Ukraine. A statistical analysis of the collection of medicinal herbs dynamics and the capacity of the market of medicinal plant raw materials in Ukraine in the period from 2016 to 2023, the dynamics of export and the geographical structure of the import of medicinal plants has been carried out. The complex effect of the field of medicinal plant raw materials through promotion of business development, provision of additional jobs, support of health and working capacity of the population, preservation of the national heritage of treatment culture and traditional medical knowledge, use for the

purpose of recreation and rehabilitation has been revealed. The situation and peculiarities of the market of medicinal plant raw materials have been studied, the prospects and inhibiting factors of the development of the industry have been identified. The growing distribution and use of medicinal preparations of plant origin, various types of herbal teas, herbal preparations, products for beauty and medical recovery demonstrates the economic feasibility of cultivating plant raw materials for medical purposes for the purpose of producing medicinal plant raw materials and other derivative preparations of appropriate use. However, the need for medicinal plant raw materials of many species is not yet fully satisfied, as evidenced by data on the range and volume of import of medicinal plant raw materials. Despite the fact that the field of medicinal plants in Ukraine is at the stage of formation, its importance is extremely great, since it is an important component of the pharmaceutical and medical industries, which provide the population with effective and safe means of treatment, and also contributes to sustainable development and preservation of ecological balance in natural ecosystems.

Ключові слова: глобалізація, експорт, імпорт, ринок, лікарсько-рослинна сировина, сталий розвиток.

Key words: globalization, export, import, market, medicinal plant raw materials, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Тенденції розвитку сучасного економічного простору вимагає від учасників ринкових відносин постійного моніторингу світових, національних та регіональних змін у кон'юнктурі ринку, зокрема ринку лікарсько-рослинної сировини. Розповсюдження й застосування медичних препаратів рослинного походження, різних видів рослинних чаїв, фітопрепаратів, товарів для краси й медичного відновлення демонструє економічну доцільність культивування рослинної сировини медичного призначення з метою виробництва й нарощування експортного потенціалу лікарсько-рослинної сировини та інших похідних препаратів відповідного застосування.

Протягом останніх десяти років в Україні спостерігається тенденція до збільшення обсягів споживання медичних препаратів на основі природного походження сировини. Більше 30% лікарських препаратів медична промисловість виробляє з лікарської рослинної сировини, що отримується з лікувальних трав та рослин, а майже 80% препаратів, що застосовуються при серцево-судинних захворюваннях та захворюваннях шлунково-кишкового тракту, продукуються на основі лікарських рослин [5].

Однак за умов функціонування ринку лікарської сировини, потреба в багатьох її видах задовольняється не повною мірою, про що свідчать дані про асортимент та обсяг імпорту лікарсько-рослинної сировини. Виникнення та розповсюдження нових хвороб, недосконалість та побічні ефекти від препаратів на основі продуктів нафтопереробки, поява нових концепцій лікування, перехід на гомеопатичні препарати лікування формують потребу у збільшенні кількості якісних сертифікованих

лікарсько-рослинних медичних засобів та ґрунтовних додаткових досліджень ринку лікарсько-рослинної сировини.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні стало предметом уваги багатьох авторів, вчених та експертів. Серед них слід виділити авторські підходи щодо економічної ефективності виробництва лікарських рослин Мірзоевої Т. [4, 5]; Никитюка Ю. [6], який запропонував використовувати кластерний підхід у дослідженні питань формування і розвитку ринку лікарської рослинної сировини; Ольхович С., Крохтяк О., Ткач І., Гриник О. [8], які виокремили лікарське рослинництво як галузь та, водночас, як один із напрямів сільськогосподарського виробництва; Шактал М., Ткаченко М., Коломієць А. і Устименко О. [14], які є авторами наукових статей, присвячених дослідженню господарсько-біологічного значення лікарських трав; Попова В. — вчений, який зосереджується на використанні та значенні природних лікарських рослин для фармацевтичної промисловості та інші. Питання методики визначення ефективності розвитку галузі лікарського рослинництва в Україні досліджувалися Мазуліним О., Коноваловою О. [11], Смойловською Г., Дубровіною О., Бондаренко С. [3, 10] та іншими [12, 13]. Враховуючи економічне, соціальне, екологічне значення лікарських рослин для економічного зростання, з одного боку, та впливи глобалізації і врахування вимог сталого розвитку, існує наукова необхідність дослідження процесів формування сучасних концепцій функціонування ринку лікарсько-рослинної сировини.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті: аналіз особливостей формування зовнішньої кон'юнктури та обґрунтування перспектив розвитку ринку лікарсько-рослинної сировини в умовах сучасних глобальних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В Україні ринок лікарсько-рослинної сировини має високий рівень спеціалізації та монополізації [9], а напрям аграрного виробництва лікарського рослинництва знаходиться на стадії становлення та потребує подальшої уваги науковців та практиків. Соціально-економічне значення галузі лікарсько-рослинної сировини визначається такими напрямками, як сприяння розвитку бізнесу, забезпечення працевлаштуванням й поліпшення загального стану здоров'я населення, збереження національного надбання культури профілактики захворювань та лікування тощо. Рослини, що містять фармакологічно активні речовини і мають той чи інший терапевтичний вплив на організм, називають лікарськими рослинами. Зокрема, існує близько 500 тис. видів трав і рослин, але лише близько 5% їх більш-менш досліджено на фармакологічну активність і є лікарськими рослинами [3, 12]. В Україні з 2219 видів лікарських рослин, що використовуються у сфері гуманної ветеринарної і народної медицини, 244 (10%) — це культивовані види, решта — дикорослі. З культивованих рослин сільськогосподарськими культурами є 32 види, 29 — плодово-ягідними; 150 видів рослин вирощуються в цілях одержання лікарської сировини; решта ростуть у садах, приватних колекціях та у парках [6].

У світі більше 90% урожаю лікарських трав збирають у вигляді дикорослих рослин і завжди попит на дикорослі трави вищий, ніж на культивовані рослини [7]. Дикоросла продукція має цілий ряд переваг, зокрема таких, як: насиченість лікувальними мікроелементами; низька забрудненість хімічними засобами догляду, відсутність потреби у посіві та догляді. Водночас, дикорослі рослини мають і певні недоліки: додаткові витрати робочого часу і живої праці, що відповідно відбивається на ціні продукції та менша врожайність через сусідство інших рослин. Найзатребуванішими лікарськими рослинами на ринку лікарських рослин є розторопша, перцева м'ята, ехінацея, ромашка, шавлія, череда, меліса, валеріана, чорниця, лаванда. Не менш економічно привабливими для культивування є такі нерозповсюд-

жені рослини, як алтей, материнка, кульбаба, чебрець, хоча їх промислове вирощування на сьогодні не набуло широкого поширення серед аграріїв. Близько 30% площі України припадає на масиви, де збереглася природна або вторинна (частково природна) рослинність, серед якої широкий видовий склад лікувальних (100 видів), вітамінних (понад 200 видів), олійних (250 видів), медоносних (понад 1000 видів), дубильних та фарбувальних (по 100 видів) [7].

Потужною ресурсною базою лікарсько-рослинної галузі є ліси України, які багаті на ягоди та гриби, плоди дикорослих рослин і лікарські рослини. Серед рослин, що використовуються в медицині, лікарськими вважаються майже 250 видів, у тому числі 150 традиційною медициною, а інші застосовуються лише в народній медицині [5]. Зазвичай в Україні заготовляються близько 100 видів, з яких у широких масштабах нараховується приблизно 40-50 видів. Основними районами їх збору є окремі ділянки Полісся, лісостепу та Карпат. У степовій зоні країни обсяг заготівлі лікарських рослин значно нижчий.

Природні ресурси України включають такі лікарські рослини, як валеріана, шипшина, фіалка триколірна, шавлія, дурман, кульбаба, материнка звичайна, барвінок малий, айр звичайний, суниця лісова, ромашка, брусниця, чорна смородина, чорниця, малина, калина, адоніс весняний, меліса, золототисячник, кропива, чистотіл, звіробій, подорожник, обліпиха, цикорій, мучниця, спориш, конвалія та багато інших. Деяка частина видів дикорослих лікарських рослин занесена до Червоної книги України — тирлич жовта, астрагал, цибуля ведмежа та ін. Більшість лікарських рослин виростає в природних умовах, деякі — культивуються людиною. З лікувальною метою використовується листя, стебла, плоди і коріння рослин, заготівля яких здійснюється переважно навесні, влітку та восени (рідше взимку).

Лікарська рослинна сировина (ЛРС) — рослинна сировина, що дозволена уповноваженим на те органом у встановленому порядку для медичного застосування; до ЛРС відносять переважно цілі, здрібнені чи різані лікарські рослини, частини рослин, водорості, гриби, лишайники, зазвичай у висушеному, іноді свіжому вигляді [2]. За морфологічними ознаками у товарознавстві виділяють такі категорії ЛРС: кора, корені, квітки, кореневища, ягоди, листя, цибулини, плоди, трави, бульби, бруньки, насіння, пагони, бутони, бульбо-цибулини. ЛРС має відповідати вимогам стандартів і використовується для первинної переробки або для

одержання лікарських субстанцій та лікарської продукції. До продуктів первинної переробки ЛРС належать: жирна олія (*Oleum pinguis*), воски (*Cerae*), бальзами (*Balsamum*), висушений сік (*Succus exsiccatus*), молочний сік або латекс (*Succus lacteus*, *Latex*), ефірна олія (*Oleum aethereum*), смоли (*Resinae*), камеді (*Gummi*), масло-смоли (*Oleoresinae*), масло-камеді-смоли (*Oleogummiresinae*) [1].

Особливістю вирощування лікарських культур є відтермінований збір першого культивованого врожаю — зазвичай на другий рік вирощування, а одержання прибутку можна розраховувати на 3—5-й роки збирання. Потреба в інвестиціях у перший рік розвитку трав'яного бізнесу варіюється від 50 до 250 тис. грн/га в залежності від обраної культури вирощування. Слід враховувати, що 1 га плантацій лікарських трав може потребувати затрат живої праці приблизно стільки ж, як 100 га зернових, де процеси догляду та збирання врожаю повністю механізовані і автоматизовані. Проте врожай з 1 га лікарських культур дозволяє отримати дохід у 20 тис. дол. США, що в 10—30 разів більше, ніж від реалізації пшениці. Дохід за сезон з 1 га поля засіяного лікарськими рослинами відрізняється, оскільки 0,5 т квітів ромашки реалізується на суму 50 тис. грн, а 3,5 т сухого кореня валеріани за 300 тис. грн тощо [4].

Площі під лікарськими у 2022 р. рослинами становили 1,8 тис. га (менше 1 % сільськогосподарських угідь України). Питому вагу площ наразі займають такі лікарські рослини: ехінацея пурпурова, ромашка лікарська, м'ята перцева, шавлія лікарська, череда трироздільна, меліса лікарська, нагідки лікарські, материнка звичайна, валеріана лікарська, алтея лікарська, чебрець звичайний. Найбільшим попитом в Україні користуються лікарські культури — шипшина, глід, корінь алтею, лист кропиви, цвіт та ягоди бузини, корені лопуха та ехінацеї [11]. Найбільш поширеною серед медичних засобів українських цілющих трав є м'ята, якої у нас нараховується 18 видів та 56 сортів; іншою перевагою рослини є великотоннажність, що створює додаткову привабливість для вирощування культури.

Економічно вигідною та популярною серед споживачів культурою є лаванда, з 1 га насаджень якої можна виробити 60—70 кг лавандової олії. Ринкова ціна лавандової олії досягає 34 тис. грн/л, а гідролату (концентрованої суспензії фракції легких речовин рослини в дистильованій воді) — 1300 грн/л, виняткової сировини 45 грн/кг, тому доходи від продажу продукції відповідно становитимуть 2,210 млн грн,

84,5 тис. грн та 250 тис. грн [3]. Лідерами вирощування лаванди за розміром площ серед регіонів України є Житомирська, Черкаська та Київська області. Щороку обсяг світового ринку лаванди та продукції з неї зростає на 7,2 % або на 82 млн дол. США [5]. Кліматичні умови України є сприятливими для вирощування багатьох інших видів трав: кропиви, хвощу польового, ромашки, алтею, мальви, шавлії, зубровки, мідниці, календули, меліси, дягелю, волошки, деревію, базилику, любистку, коріандру, валеріани, фіолетового бузку, чебрецю, материнки, лікарської вербени, які широко використовуються у харчуванні, косметичі та у фармацевтичній промисловості, тому за умови відповідної якості продукції збут продукції за вигідною ринковою ціною гарантовано. Культивування великих площ передбачає потреби у сушильні, додатковій робочій силі для закладання плантації, догляду, збиранні, сортуванні та приведення до товарного вигляду врожаю.

Концептуальний підхід до експортно-імпоротної кон'юнктури ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні включає дослідження попиту на лікарсько-рослинну сировину як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, визначення основних трендів в споживанні натуральних лікарських засобів, вивчення нормативно-правової бази, яка регулює експорт та імпорт лікарської сировини, включаючи сертифікацію та стандартизацію продукції, аналіз їх ролі та інтересів стейкхолдерів галузі у процесах експорту та імпорту.

Сприяючи розвитку бізнесу та забезпечуючи робочі місця, лікарсько-рослинна галузь має велике соціально-економічне значення для підтримки здоров'я і працездатності населення, а також становить важливу частину фармацевтичної промисловості. Важливими конкурентними перевагами лікарсько-рослинної продукції є натуральність складу, нижчі витрати на виробництво у порівнянні з синтетичними препаратами та відсутність серйозних побічних ефектів, що сприяє підвищенню конкурентоздатності підприємств лікарсько-рослинної галузі, забезпечуючи їх стабільними фінансовими надходженнями.

Екологічне значення лікарсько-рослинної галузі полягає у здатності до збереження біорізноманіття та раціонального використання природних ресурсів, включаючи світові тенденції сталого розвитку. Традиційно, рослинні ліки використовуються для профілактики та лікування різних хвороб у всьому світі. Культивування лікарських рослин сприяє збереженню і відновленню екосистем, оскільки їх вирощу-

щування менш вимогливе до хімічних пестицидів та добрив порівняно з іншими видами сільськогосподарської продукції. Важливо підкреслити здатність лікарських рослин до формування природний бар'єрів від пестицидів, бур'янів та фітохвороб, що допомагає зберегти родючість ґрунтів та зменшити вплив хімічних речовин на довкілля.

Використання лікарських рослинних препаратів має значний соціальний вплив, оскільки рослинні ліки можуть бути доступнішими та ефективнішими засобами для лікування різних захворювань для широкої групи людей. Лікарсько-рослинна галузь сприяє поліпшенню загального стану здоров'я суспільства та сприяє збереженню довкілля для майбутніх поколінь. Також важливою складовою соціального значення є збереження національного надбання культури лікування та традиційних медичних знань, притаманних для населення певних територій.

Становлення лікарсько-рослинної галузі також має туристично-ландшафтне значення, оскільки регіони відомі своїм унікальними флористичними ресурсами та багатством лікувальних рослин є ресурсною базою для розвитку екологічного туризму та популяризації природних ресурсів у туристичних маршрутах. Відвідування місць цвітіння Азалиї Понтійської, споглядання долин лаванди, прогулянки луками трав'яного різноцвіття у поєднанні з чистим повітрям і захоплюючими краєвидами можуть мати не тільки естетичний, але й терапевтичний ефект. Такі локації привертають увагу туристів, які цікавляться краєзнавством, екологією і природними методами лікування. Прогулянки в лісах, ботанічних садах, гірських масивах, а також відвідування ароматичних насаджень, місць збору лікарських рослин сприяють релаксації та відновленню сил. Отже, лікарсько-рослинна галузь має важливе значення для забезпечення здоров'я населення, підтримки економіки країни, раціонального використання природних ресурсів, формування туристичної привабливості територій тощо.

Ефективність сектору виробництва й реалізації лікарської рослинної сировини залежить від низки факторів, основними з яких є кліматичні умови, якість ґрунтів, проходження сертифікації сировини, високий рівень нестабільності ринку нішевих лікарських рослин в Україні, затратність робочої сили, ризики спричинені військовим станом, пошкодження бур'янами та шкідниками, відсутність очікуваних сходів, затрати на підготовку площі для вирощування,

обробки й збирання, стан розвиненості агротехніки та системи догляду лікарських рослин, коливання цін на збут і закупку насіння та інших витратних матеріалів, що формує умови для порівняно "довгих" інвестицій і зменшує увагу потенційних інвесторів до галузі. За умови, що підприємство експортує продукцію — процес планування зовнішньоекономічної діяльності ускладнюється через специфічні чинники галузі: низьку активність посередників-трейдерів, що працюють з оптовими партіями, відсутність стабільної взаємодії потенційних заготівельників з виробниками сировини, зростаючу потребу освічених, кваліфікованих і досвідчених фахівців, зміни у кон'юктурі ринку (інтерес до України з боку Польщі, Сербії, Албанії, Болгарії). Під час реалізації лікарсько-рослинної сировини виникають фіскальні ризики, що можуть призводити до зменшення надходжень, та нефіскальні ризики, пов'язані з діяльністю в межах компетенції митних органів захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів [10].

Кон'юнктура ринку лікарсько-рослинної галузі визначається рядом чинників, які, з одного боку, передбачають зростання попиту на натуральні та екологічно чисті методи лікування сприяє розвитку цього сегмента: клієнти все більше цікавляться альтернативними методами та лікуванням, яке базується на використанні лікарських рослин. З іншого боку, важливою складовою є налагодження постачання якісних та сертифікованих лікарських рослин, щоб забезпечити постійний доступ до сировини для виробництва лікарських препаратів. Крім того, регулююча система, стандарти якості та безпеки, а також інноваційні методи вирощування та переробки рослин є важливими факторами, що впливають на кон'юнктуру ринку. Експерти зазначають, що достатньо точно важко дослідити основні параметри ринку лікарсько-рослинної сировини (ціни на закупку сировини, обсяги переробки, світова кон'юнктура ринку); водночас валовий збір лікарських трав (рис. 1), характеризує нестійку динаміку ринку лікарських трав в Україні за досліджуваний період.

Динаміка збору лікарських трав в Україні до 2022 р. мала тенденцію до зростання, що свідчить про позитивну динаміку. Для прикладу, реалізаційна ціна на культивовану шавлію через чинники врожайності лікарських культур, погодних умов, насиченості ринку та світової кон'юнктури цін у 2017 р. становила 35 грн/кг, а в 2018 р. — 40 грн/кг. Економічна ефективність виробництва шавлії і меліси мала ви-

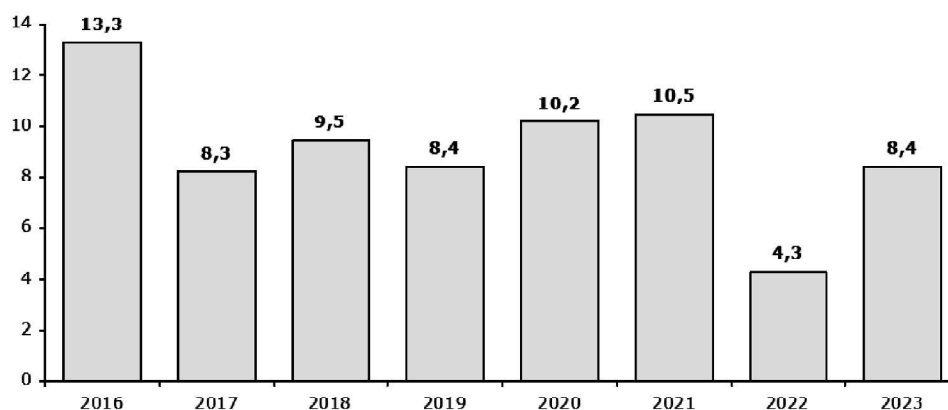

Рис. 1. Динаміка збору лікарських трав в Україні, 2016—2023 рр., тис. тонн

Джерело: на основі [7].

сокий рівень рентабельності — 167 та 170 % у 2018 р. відповідно. Виробництво меліси може бути більш ефективним, незважаючи на більш привабливою реалізаційною ціною шавлії у зв'язку з тим, що за меншого виходу сировини з 1 га забезпечує дещо вищу рентабельність. Також меліса є привабливою культурою у випадку наявності потужностей переробки сировини на ефірні олії, вартість якої до 8 тис. дол. США/ц сухої маси, тобто при врожайності 220—250 ц/га з 1 га меліси можна отримати до 35 кг ефірної олії або 35–40 ц/га сирової маси [9]. Ємність внутрішнього ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні протягом 2016—2023 рр. має тенденцію до стабільності, окрім 2022 р., за який у зв'язку з початком військових дій показник зменшився у 1,7 рази (рис. 2).

Ефіроолійна продукція, екстракти, чаї, лікарські препарати стають інноваційними продуктами, попит на які постійно зростає (рис. 3). Тому підприємствам, які працюють не тільки з оптовими трейдерами, доцільно розширювати

асортимент товарів для кінцевих споживачів, оскільки відбувається переорієнтація відношення до сучасних концепцій медицини та відновлення здоров'я. Перешкодами експортних операцій з продажу трав'яних та фруктових чаїв є розташування частини виробничих потужностей підприємств у безпосередній близькості до зон бойових дій, зміни логістичних ланцюгів (проходження маршрутів транспортування продукції через Росію та Білорусь, блокування українських портів), ускладнення торгових і договірних відносин з країнами, які перебувають у партнерстві з владою РФ.

Внутрішній ринок лікарсько-рослинної сировини в Україні має різні тенденції протягом 2006—2023 рр.: високі показники у 2008—2010 рр. — максимальна ємність ринку на рівні 2,44 тис. тон сировини на суму 5,8 млн дол. США. У період з 2010 р. до 2018 р. спостерігається тенденція на зниження ємності ринку, а з 2019 р. відновлюється зростання обсягів лікарсько-рослинної сировини з піком у р. на

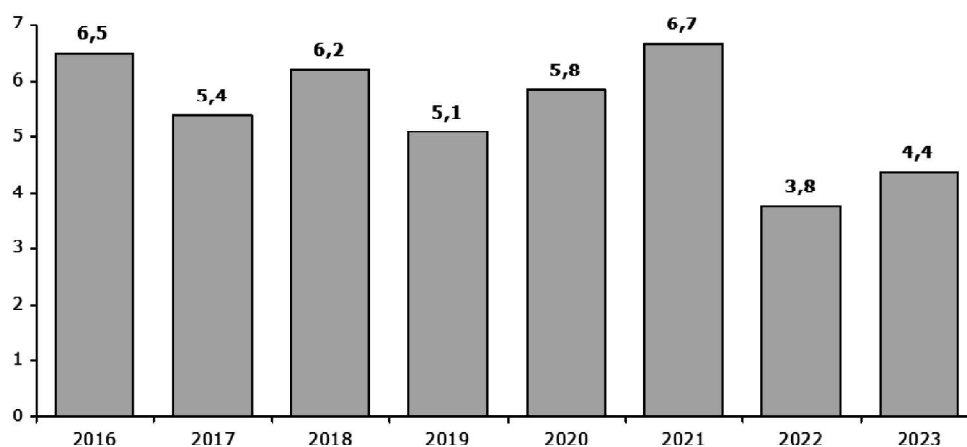

Рис. 2. Ємність внутрішнього ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні, 2016—2023 рр., тис. тонн

Джерело: на основі [7].

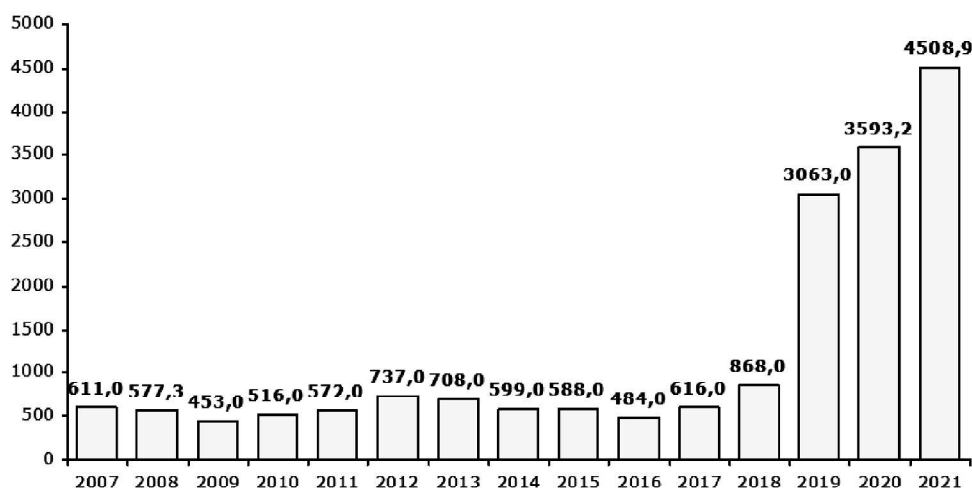

Рис. 3. Динаміка виробництва трав'яних та фруктових чаїв в Україні, 2016—2023 рр., тонн

Джерело: на основі [7].

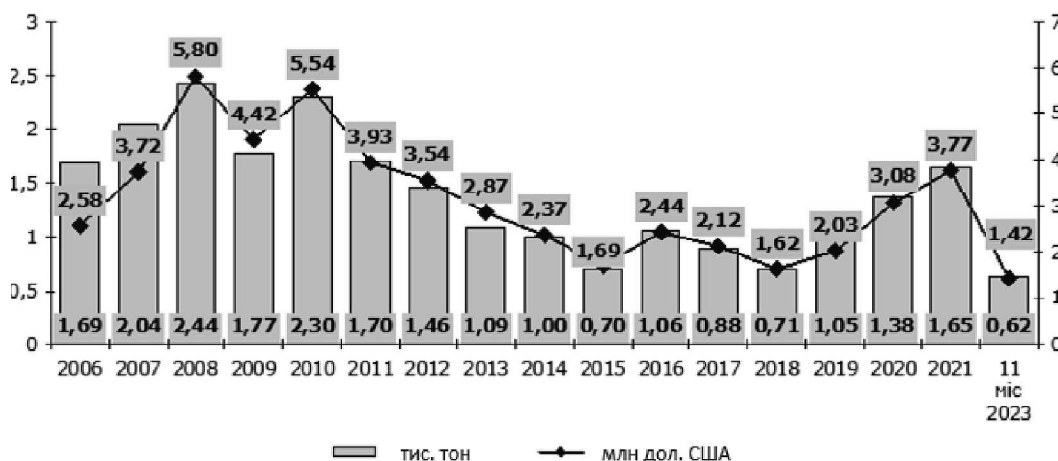

Рис. 4. Їмність внутрішнього ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні, 2016—2023 рр., тис. тонн, млн дол. США

Джерело: на основі [7].

рівні 1,65 тис. тон сировини на суму 3,77 млн дол. США. За 11 місяців 2023 р.¹ спостерігається слабе відновлення стабільності ємності ринку в обсязі 0,62 тис. тон лікарсько-рослинної сировини на суму 1,42 млн дол. США (рис. 4).

Товарна структура імпорту сировини за 11 місяців 2023 р. ромашка 19,5%, базилік 19,1%, м'ята 15,4 %, сіна 7,34%, орегано 4,8 %, корінь солодки 3,6 %, розмарин 3,5%, валеріана 3,0%, календула 2,8%, меліса 2,5 %, півонія 1,5 %, евкаліпт 1,5%. Основними закордонними постачальниками лікарських рослин є SIA ELPIS, Alfanar Co., Demaf For Export Ibshoway Fayoum, Orchid International, Golden Spices For Export New Sea, Martin Bauer Polska, AgroHerbal sh.p.k, Aromatic Herbs and Spices Saft Rashin Meison (Lianyungang) Co тощо. Основними підприєм-

ствами-імпортерами лікарських рослин є ТОВ "Сумифітофармація", ТОВ "Елпіс-Україна", ПрАТ "Ліктрави", Підприємство "Флагман", ТОВ "Фармацевтична компанія "Віола", АТ "Мономах", ТОВ "Шактіманн", ТОВ "Мастер Спайс", ТОВ "Океан Смаку". У період до 2022 р. лікарсько-рослинну сировину імпортували з Єгипту, Латвії, Естонії, Грузії, Польщі, Албанії, Китаю, Чорногорії, Узбекистану, Німеччини, Азербайджану та РФ. Рейтинг основних країн-постачальників імпортової сировини залишився майже незмінним у 2023 р. (рис. 5).

Спеціалізовані господарства культивують на 6 тис. га посівних площ 30—40 видів лікарських культур з близько 60, які можна вирощувати у кліматичній зоні України. Господарства, які культивують лікарські рослини: "Кук" (Закарпатська обл., Іршавський р-н). Обсяг валового виробництва — близько 100 т на рік, до основних культур належать валеріана лікарська,

¹ Крайні статистичні дані на основі [7].

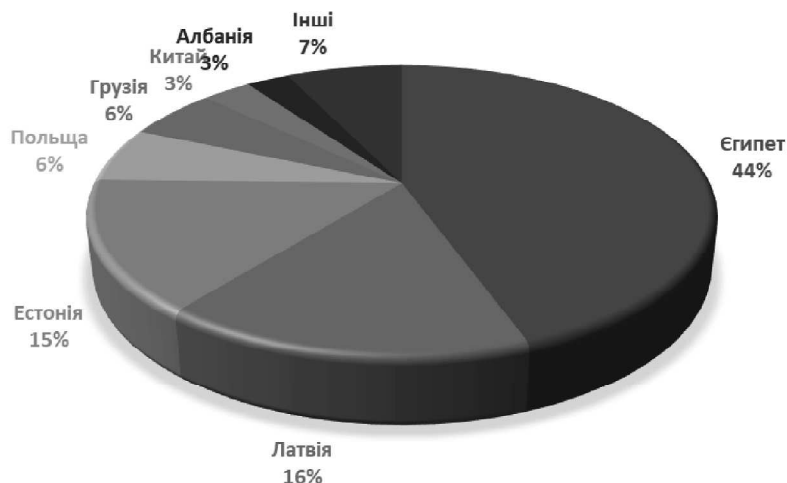

Рис. 5. Географічна структура імпорту лікарських рослин за 11 місяців 2023 р.

Джерело: на основі [7].

арніка гірська, череда трироздільна, нагідки лікарські, наперстянка шерстиста, обліпіха крушино видна; Староушицьке (Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н) з обсягом валового виробництва — 2 тис. т на рік, до основних культур належать нагідки лікарські, наперстянка шерстиста, подорожник великий, ромашка лікарська, фенхель звичайний, перець стручковий, аммі зубна; Більковецьке (Житомирська область, Коростишівський район) має обсяг валового виробництва майже 300 т на рік, до основних культур належать цмин пісковий, нагідки лікарські, ромашка аптечна, подорожник великий, обліпіха крушино видна; Семенівське (Чернігівська обл., Семенівський р-н., сел. Прогрес), має обсяг виробництва майже 200 т на рік, до основних культур належать валеріана лікарська, ромашка аптечна, подорожник великий, льон звичайний; Мостиське (Львівська обл., м. Мостиське) з обсягом валового виробництва 500 т на рік, до основних культур належать валеріана лікарська, череда трирозділь-

на, м'ята перцева, ромашка аптечна, спориння пурпурова (маткові ріжки); Монастирське (Тернопільська обл., с. Монастирське) з обсягом валового виробництва 150 т на рік, до основних культур належать вовчуг польовий, череда трироздільна, ромашка аптечна, подорожник великий, наперстянка шерстиста; "Дружба" (Полтавська обл., Лубенський р-н, с. Березотеча) з обсягом валового виробництва 2,5 тис. т на рік, до основних культур належать подорожник великий, вовчуг польовий, ромашка лікарська, валеріана лікарська, нагідки лікарські, оман високий, м'ята перцева [14]. Закордонний попит на українську лікарсько-рослинну сировину та внутрішня ємність ринку створюють передумови для зовнішньоекономічної діяльності підприємств лікарсько-рослинної галузі. У період з 2006 по 2023 рр. спостерігається позитивна динаміка експорту з України лікарських рослин: з 2,02 тис. тон у 2006 р. до 5,02 за 11 місяців 2023 р. або на 248 % (рис. 6). Надходження від експорту лікарських рослин

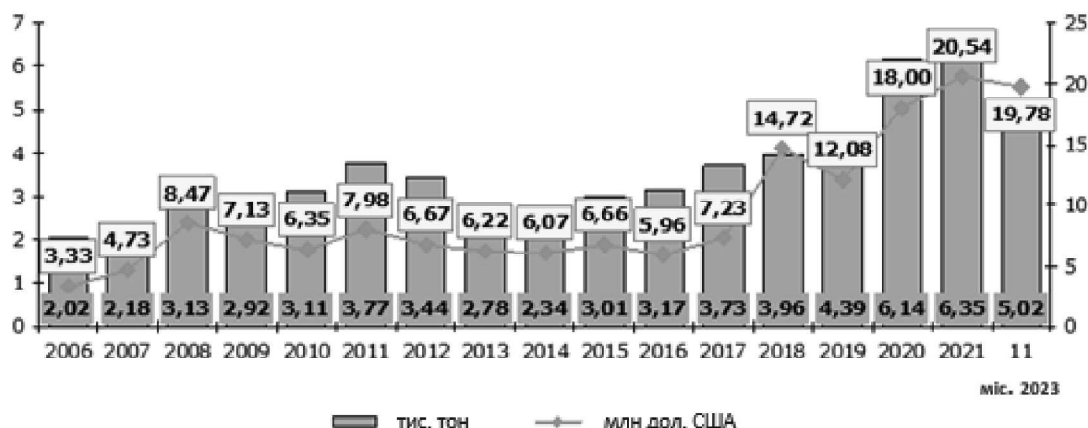

Рис. 6. Динаміка експорту з України лікарських рослин у період 2006—2023 рр., тис. тонн, млн дол. США

Джерело: на основі [7].

зросли з 3,33 млн дол. США у 2006 р. до 19,78 млн дол. США у 2023 р. (або на 593 %). Географічна структура експорту української лікарсько-рослинної сировини має такий вигляд у натуральному виразі за 11 місяців 2023 р.: Польща — 38,46%, Німеччина — 11,94 %, Іспанія — 8,9 %, Латвія — 7,68 %, Італія 4, 56 %, інші країни — 28,46 %. У 2021 р. Україна експортувала у Польщу, Німеччину, Латвію, Італію, Китай, Чехію, Болгарію, Албанію, Іспанію та інші країни.

Ринок лікарської рослинної сировини України є не лише досить привабливим для вкладення інвестицій, а й економічно привабливим бізнесом перш за все заготівлею лікарських трав у приватному та промисловому масштабах. У країні не вистачає сировини і пунктів щодо її заготівлі, така ситуація зумовлює попит на додаткові підприємницькі структури, які мали б можливість формувати пункти збору сировини. Гостра сировинна проблема частково вирішується співпрацею фармпідприємств із заготівельниками різного масштабу. Проте, потреба в імпорті свідчить про недостатні обсяги внутрішньої пропозиції. Перешкодою розвитку галузі лікарсько-рослинної сировини є значні витрати на сушильне обладнання (залежно від його потужності можуть становити 200-800 тис. грн) [13] та відсутність спеціалізованої збиральної техніки для лікарських трав в Україні (оскільки вітчизняного виробництва немає, підприємцям доводиться купувати дорогу імпортовану техніку). Рентабельність вирощування лікарсько-рослинної сировини залежно від виду, стадії обробки, обсягів товару може варіюватися від 20 до 100%, тому інвестиції окупуються за 2—3 сезони.

ВИСНОВКИ

Галузь лікарсько-рослинної сировини відіграє важливу економічну, соціальну, екологічну роль та має стратегічне значення для економіки України у перспективі. У світовому агропромисловому комплексі виробництво продукції на основі лікарських, ефіроолійних і пряних культур є одним із найбільш прибуткових. Попит на натуральну продукцію оздоровчого та медичного призначення стрімко зростає через збільшення потреби підприємств у виробництві медичних препаратів на основі лікарсько-рослинної сировини, що спричинене появою нових концепцій профілактики захворювань, переходом на лікування гомеопатичними препаратами лікування, меншою кількістю побічних реакцій тощо.

Ємність внутрішнього ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні у період з 2006

по 2023 рр. має як позитивну, так і негативну динаміку, що пояснюється обмеженістю придатних територій для культивування лікарсько-рослинної сировини, зменшенням трудових ресурсів та переорієнтацією діяльності підприємницьких структур внаслідок військової агресії. Незважаючи на те, що галузь лікарського рослинництва в Україні перебуває на стадії становлення, значення її надзвичайно велике, оскільки вона є важливою складовою фармацевтичної і медичної галузей, які забезпечують населення ефективними та безпечними засобами лікування, а також сприяє сталому розвитку та збереженню екологічної рівноваги у природних екосистемах.

Основна концепція розвитку експортно-імпоротної кон'юнктури ринку лікарсько-рослинної сировини в Україні передбачає аналіз конкурентного середовища у міжнародному контексті, вивчення нових технологій обробки та зберігання лікарських рослин, розробка стратегій виходу на міжнародні ринки та ідентифікація ключових країн для експорту, побудова бренду та маркетингових кампаній для покращення пізнаваності української продукції на світовому ринку, оцінка сильних та слабких сторін національних виробників в порівнянні з іноземними.

Література:

1. Лікарські рослини: традиції та перспективи досліджень. Бюро Президії НААН. URL: http://naas.gov.ua/news/?ELEMENT_ID=2829. (дата звернення: 05.08.2024).
2. Лікарські рослини України. URL: <https://esu.com.ua/article-55467>. (дата звернення: 01.08.2024).
3. Лікарське рослинництво: від досвіду минулого до новітніх технологій: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2023 р., м. Полтава). Полтава: Видавництво ПП "Астроя", 2023. 134 с.
4. Мірзоева Т. В. Аналітична оцінка стратегій розвитку лікарського рослинництва. Економіка та суспільство. 2023. № 48. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-28>.
5. Мірзоева Т. В. Щодо питання економічної ефективності виробництва лікарських рослин і лікарської рослинної сировини. Проблеми економіки. 2018. № 3 (37). С. 267—272.
6. Никитюк Ю. А. Організаційно-економічний механізм еколого-збалансованого розвитку ринку лікарської рослинної сировини. Ефективна економіка. 2017. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5846>

7. Огляд ринку лікарської рослинної сировини України: аналітична збірка. Маркетингова компанія "Синергія". 2024. 15 с.

8. Ольхович С.Я., Крохтяк О.В., Ткач І.Я., Гриник О.І. Лікарське рослинництво — один із напрямів розвитку сільськогосподарського виробництва. Збалансоване природокористування: економіка. 2020. № 2. DOI: <https://doi.org/10.33730/2310-4678.2.2020.20876>

9. Разумей Г. Ю., Разумей М. М. Аналіз ризиків у митній справі: навч. посіб. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2017. 245 с.

10. Тищенко В. Ф., Кулик Ю. С. Митні ризики: сутність та управління. Економіка та суспільство. 2023. № 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-15>

11. Фармацевтичне ресурсознавство з основами інтродукції рослин: навч. посіб. для провізорів-інтернів вищ. мед. та фармац. навч. закл. III-IV рівнів акредитації / О. В. Мазулін, О. Ю. Коновалова, Г. П. Смойловська [та ін.]. Вид. 3-тє, доопрац. і доп. Запоріжжя: ЗДМУ, 2016. 208 с.

12. Karik U., Tuncur M. Production, Trade and Future Perspective of Medicinal and Aromatic Plants in Turkey. ANADOLU, J. of AARI. 2019. Vol. 29 (2): 154—163. DOI: 10.18615/anadolu.660316 (дата звернення: 16.07.2024).

13. Gritsenko V. V & Shnyder O. I. Flora of the botanical-geographical plot "Steppes of Ukraine" at the M. M. Gryshko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine. Plant Introduction. 2022. Vol. (95/96). P. 96—129. DOI: <https://doi.org/10.46341/PI2022020>

14. Shtakal, M., & others. Economic and biological value of medicinal and fodder herbs for feed production. Scientific Horizons, 2023. Vol. 26 (7), P. 45—53.

References:

1. The site of Bureau of the Presidium of the National Academy of Sciences. (2024), "Medicinal plants: traditions and perspectives of research", available at: http://naas.gov.ua/news/?ELEMENT_ID=2829 (Accessed: 05.08.2024).

2. Encyclopedia of Modern Ukraine (2024), "Medicinal plants of Ukraine", available at: <https://esu.com.ua/article-55467>. (Accessed 01.08.2024).

3. Astraya (2023), "Medicinal plant cultivation: from past experience to the latest technologies", Likars'ke roslynnytstvo: vid dosvidu mynuloho do novitnikh tekhnolohij: materialy XI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Medicinal plant cultivation: from the experience of the past to the latest technologies. Materials of the 11th International Scientific and Practical Conference], "Astraya" Publishing House, Poltava, Ukraine.

4. Mirzoieva, T. V. (2023), "Analytical assessment of strategies for the development of medicinal plants", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-28>.

5. Mirzoieva, T. V. (2018), "Regarding the issue of economic efficiency of the production of medicinal plants and medicinal plant raw materials", Problemy ekonomiky, vol. 3 (37), pp. 267—272.

6. Nykytiuk, Yu. A. (2017), "Organizational and economic mechanism of ecologically balanced development of the market of medicinal plant raw materials", Efektyvna ekonomika, vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5846> (Accessed 01.08.2024).

7. Synerhiia (2024), Ohliad rynku likars'koi roslynnoi syrovyny Ukrainy [Overview of the market of medicinal plant raw materials of Ukraine], Marketynhova kompaniia "Synerhiia", Kyiv, Ukraine.

8. Ol'khovych, S.Ya., Krokhtyak, O.V., Tkach, I.Ya., and Hrynyk, O.I. (2020), "Cultivation of medicinal plants is one of the areas of development of agricultural production", Zbalansovane pryrodokorystuvannia: ekonomika, vol. 2. <https://doi.org/10.33730/2310-4678.2.2020.20876>

9. Razumej, H. Yu., and Razumej, M. M. (2017), Analiz ryzykiv u mytnij spravi [Analysis of risks in customs affairs], Universytet mytnoi spravy ta finansiv, Dnipro, Ukraine.

10. Tyschenko V. F., and Kulyk Yu. S. (2023), "Customs risks: essence and management", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-15>

11. Mazulin, O. V. et al. (2016), Farmatsevtichne resursoznavstvo z osnovamy introduktcii roslyn [Pharmaceutical resource science with the basics of plant introduction], 3rd ed, Zaporiz'kyj derzhavnoho medyko-farmatsevtichnoho universytet, Zaporizhzhia, Ukraine.

12. Gritsenko, V. V and Shnyder, O. I. (2022), "Flora of the botanical-geographical plot "Steppes of Ukraine" at the M. M. Gryshko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine", Plant Introduction, Vol. (95/96), pp. 96-129, DOI: <https://doi.org/10.46341/PI2022020>

13. Karik, U., and Tuncur, M. (2019), "Production, Trade and Future Perspective of Medicinal and Aromatic Plants in Turkey". ANADOLU, J. of AARI, vol. 29 (2): 154—163. DOI: 10.18615/anadolu.660316

14. Shtakal, M., Tkachenko, M., Kolomiets, L., Holyk, L., and Ustymenko, O. (2023). "Economic and biological value of medicinal and fodder herbs for feed production". Scientific Horizons, 26(7), 45-53. DOI: 10.48077/scihor7.2023.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2024 р.